

módfelett szüksézáván jelzett külső vonásainak nincs elégséges — a klisészerűsége határozottan fölüllemelő — belső vonzata és fedezete, megbízhatóan orientáló ereje. Néha pedig a kettő egyenesen ellentmond egymásnak: a fodrász érthetetlenül kitüntetett pozíciójú figurája — szikár bemutatásának vésterhes atmoszférája nyomán („bűnöző, méghozzá ahogy ezt Józsefvárosban mondják, nehéz vagabund is lehetne. Szemében mindig ott lappang a bizalmatlanság, egyfajta közöny” stb.) — csaknem démonikus színezetűvé válik, tettei és magatartása szerint viszont nem több szerencsétlen sorsú, meghasonlott, igen köznapit tulajdonságokkal rendelkező embernél. Feleségének lelkivilága szintén belátható indítékok nélkül végletesedik patológiussá; vallási megszállottsága, gonoszsága és mérhetetlen kicsinyessége — alakjának e fő jellemzői — az egységesítő motívumok, összefüggések hiányában leginkább a pusztaszelesélyesség tüneteiként értelmezhetőek. Kettejük kapcsolatának strindbergi, albee-i pokolkörei — genesisük és tartalmuk tisztázatlansága miatt — *A fiú*... fatalisztikus hangoltságú részleteit gyarapítják.

Sorolhatnánk még kételyeinket, kitérhetnénk a szöveg tagolásának — az idősíkok alkalmazásának — ötletszerűségére, a narráció helyenkénti modorosságára, erőszakolt drámaiságára. De úgy véljük, az eddigiek alapján is egyértelmű lehet a végkövetkeztetés: a megoldatlanság nem csupán a regény némely összetevőjét, hanem szinte valamennyi dimenzióját érinti. A kudarc elsődleges oka abban a feszültségben gyanítható, hogy az írónak nem sikerült előzetesen végiggondolt rendszerbe foglalnia a műhöz felhalmozott heteronóm valóságanyagot, ám ugyanakkor — a szükséges feltételek nélkül is — ragaszkodott az összetett struktúra megteremtéséhez. Fejes Endre alkotása így különmemű felszíni jelenségeket társít szélsőségesen elvont — moralizáló — eszményekkel, s ez a rövidre zárt, lényegi kérdések sorát zárójelbe tevő megfeleltetés törvényszerűen a főntebb említett hibákhoz vezet. A szintetikus mű létrehozásának ellenőrizetlen igénye ezért fordul visszájára: *A fiú, akinek angyalarca volt* — méltó összegzés helyett — csupán töredékek sokaságát nyújtja. (*Magvető*.)

BALOGH ERNŐ

Dobai Péter: Vadon

A csaknem hatszáz lapnyi terjedelmű regény arra a szerkezeti elgondolásra épül, hogy két, egymástól távol eső helyszínen, egymásról mit sem tudó szereplők bemutatásával indul a cselekmény, s a két főszereplő csak a mű legvégén, s szinte csak egy pillanatra találkozik. Az olasz egység támogatójaként Ausztria megtámadására készülő III. Napóleon biztatására szerveződő Magyar Légión tisztejei, köztük a főszereplő Batisz Kristóf százados olaszországi hétköznapjainak, tárgyalásainak, aztán a Kossuth, Klapka jelenlétében lefolyt tanácskozásoknak lehetünk tanúi, másrészt a somogyi vadonban történeteknek: hogyan ölik meg Névedyné Zsabylai Amadea garázda, fékezhetetlen férjét az álarcos támadók, hogyan vezeti a nyomozást Görgényi csendbiztos. Az emigráció vezérkarának az a terve, hogy míg a Magyar Légión az olaszok szövetségében harcolva közeledne a magyar határ felé, addig egy kisebb egység Batisz vezetésével felhajózna a Dunán és a Dráván, fegyvert szállítana Somogyba, s diverzáns akcióival mintegy a magyarországi belső felkelés magját alkotná. A regény az itáliai előkészületeknek, a fegyvercsempész hajóútnak, s a már hazai katonai akcióknak a leírása egészen a tragikus végkifejletig. III. Napóleon, cserbenhagyva az olasz és a magyar ügyet, békét köt Ferenc Józseffel, s ezzel a Magyar Légión betörésének a legcsekélyebb lehetősége is megszűnik. A somogyi előőrsöt fokozatosan felmorzsolja az osztrák katonákból és magyar pandúrokból álló túlerő, s maga Batisz bitófán végzi. Nem sokkal ezelőtt Amadeánál talál menedékre, s az ő

hirtelen fellobbant szerelmük egyfajta csúcspont is: Batiszy számára az immár kilátástalan akció után, s a halál előtt az élet teljességének, a beteljesedésnek az élménye, a neuraszténiás nyugtalan ifjú özvegy számára pedig valami szilárd, eligazítást adó momentum az ürességben, a bizonytalanságban.

Az 1859-es év, amely fordulat lehetett volna a magyar történelemben, ismét csak csaló dást hozott. Dobai Pétert azonban nem az általános történelmi-társadalmi, vagy etikai-életkai okok érdeklik elsősorban. A politikai-katonai kérdéseket konstatáló, hűvös modorban tárgyalja, a szereplők kiválasztásában pedig a külön, kissé extrém figurákhoz vonzódik. Nem analitikus, nem reflexív tehát az írói bemutatás, s ennyiben mintha az izgalmas, kivétel-szerű események iránt érdeklődő romantika eljáráásával tartana rokonságot. A hősokeket sem ismerjük meg igazán. Az író viselkedésüket, tetteiket, szavaikat adja vissza, de nem enged beléjük látni, ezért van az, hogy kontúrtalanok, sőt talányosak maradnak. Az emigráció vezérka-rának, a hosszú vitáknak a leírására, ha lehet, még fokozottabban áll ez: politikai nézetek, katonai koncepciók, diplomáciai fejtegetések követik egymást anélkül, hogy eleven emberek-hez kapcsolódnának, anélkül, hogy plasztikus figurák, hús-vér emberek gondolataivá, konf-liktsuaivá válnának. Ebben azonban nem pusztán írói gyarlóságokat, elszigeteltséget kell lát-nunk. Maga a téma, a történelmi helyzet olyan, hogy hétköznapi, higgadtan elemző, mérték-tartó ábrázolómód helyett másfajta megközelítésre csábít.

Batiszy önfeláldozó, vakmerő akciója nem egyszerűen egy politikailag elkötelezett, forra-dalmár csoport kockázatos vállalkozása, hanem tágabban szinte egy össznemzeti hipnózisnak a kifejezője. Az emigránsok beszélgetéseiből is kiviláglik, hogy a 48—49-es események politi-kai és katonai vezetőinek a töprengései szinte állandóan a világosi bukással végződő egyetlen év eseményeihez kötődnek. Szüntelenül mentséget és bűnbakot keresnek, arra szeretnének vá-laszt találni, hogy hol és mit rontottak el, mit és hogyan kellene másként csinálni, ha az egész újra kezdődhetik. Van tehát az emigrációban valami megszállott múltra koncentráció, hiszen ők azért emigránsok, az ő létük, fontosságuk, jövőjük azon múlik, hogy mi is történt hát azokban a végzetes hónapokban. Ezzel a múltba felejtkező, makacsul és sóvárogva „hátrate-kintő” magatartással függ össze az emigráció elhibázott diplomáciai kombinációja (Kossu-thék nem érzékelik kellő mértékben azt a tényt, hogy Anglia és Poroszország nem kívánja a Habsburg-birodalom szétzúzását) és a somogyi akció reménytelensége is. A figurák ábrázolá-sának egysíkúsága mintha az emigráció sajátos megszállottságát, 48—49-re néző megbűvöltsé-gét adná vissza.

A légiósok „vakmerő”-ének mintegy ellentéte, s így kiegészítője a somogyi „lápvilág”. Magyarországból csak ennyit látunk: elmaradottságot és tehetetlenséget. Dobai itt sem az „át-lag”-ra ügyel: csupa külön, nem mindennapi alak, többnyire rejtelmes vagy borzalmas ese-mények. Az ötvenes évek középbirtokosi-nemesi-értelmiségi magatartását jellemző, nemzeti-etikai integritást megőrző passzív ellenállás helyett az ötvenes évek merőben lehangelő körül-ményei jelennek itt meg: rendőrterror, elvadult állapotok, rablók, besúgók, közömbösség, különcséggé torzult vidékiségek, a nemesi udvarházak kissé „krúdys”, depresszióra hajló légkö-re. Mintha az emigráció mindent akarásával és mindent remélésével szemben itt meg a semmi-ben nem hívés, a mindenről lemondás apátiája uralkodna. A regény példázata szerint mindkét álláspont pusztulással fenyeget, s Batiszy és Amadea sorsának beteljesedése e kikerülhetetlen kudarc poétikus megecséltelése.

Ezért mondható el, hogy bár a *Vadon* talán sem az emigrációnak, sem az itthoni állapo-tonak nem teljesen hiteles rajza, viszont hű visszaadása a magyarság tévútjainak. Nem meg-oldás, sőt álút az emigráció idegen szövetségekben bízó konspirációja (bármilyen színes, ka-landos forgatag veszi is körül Olaszországban és a tengeren túl), s végzetesnek látszik a sivár magyar vidék süket csendje, különcségre hajlamosító bénultsága is. Ezért kilátástalan a re-gény világa, s ennek a kilátástalanságnak a kifejezője a cselekményhez kapcsolódó sok-sok drasztikum, érzelmi és egyéb eltévelyedés, testi-lelki deviancia, beteges kegyetlenség, szadiz-mus. Elidegenedett, embertelen arcát fordítja felénk a történelem a regény lapjairól, még Ba-

tiszyban és társaiban is van valami merevség, valami emberi mélység és egyediség, érzelmi bensőség nélkül való, szinte gépiesen működő ridegség. Kossuth, Klapka és a többiek is hol ábrándkergetők, hol reálpolitikusok, egyszer erőszakosnak, máskor engedékenynek mutatkoznak, de mindig doktrinákhoz igazodnak, s nem harmonikus, eleven, érző emberként viselkednek. Bizonyos, hogy a történelmi felelősség súlya megviselheti a személyiséget, eltorzíthatja a karaktert, okozhat egyfajta, a kötelességteljesítés rabságából következő szárazságot, de itt (az ábrázolásbeli fogatkozások mellett is) valami többről is szó van: a politika labirintusába tévedt emigránsok magatartásáról, akik nem tudnak úgy számolni az események várható következményeivel, hogy ne kötnék őket politikai pályájuk előzményei. (Különösen áll ez az olyan karizmatikus vezetőre, mint Kossuth, aki eleve nem ismerheti be, hogy tévedett, hiszen ezzel éppen a nép bizalmát, szinte vallásos rajongását játszaná el.) S ebben rejlik a *Vadon* beállításának igazsága: az a politikai koncepció, amely a múltra szegezi tekintetét, amely 48—49 újrátjátszhatóságában hisz, amely nem érzi, hogy az idő eljárt fölötte, s le kell lépnie a történelem színpadáról, hanem makacsul igyekszik megőrizni befolyását, s a valóság lehetőségei helyett a szabadságharc mítoszából indul ki, előbb vagy utóbb gátja lesz minden előrejutásnak. Az emigránsoknak, minden retorikusságuk mellett is, a dolgok túlnyomó többségének megítélésében elméletileg igazuk van. Csak éppen egy tíz évvel korábbi helyzetet vesznek alapul még mindig, s nem látják be, hogy maga az élet, a folyton megújuló valóság lépett túl rajtuk. (Magvető.)

IMRE LÁSZLÓ

HÉZSŐ FERENC RAJZA